

אריה פרימר ודב פרימר

עליית נשים לתורה: בעקבות "דרכה של הלכה" מאת הרב פרופ' דניאל שפרבר

הרב פרופ' דניאל שפרבר ידוע ברבים הן כתלמיד חכם וכחוקר מצוין, והן כבעל חסד העוסק בצרכי ציבור באמונה. ספריו הרבים כתובים ברגישות ובבהירות, מתוך ידע רחב אופקים ובעומק רב. ספרו **דרכה של הלכה**¹ הדן בשאלת עליה לתורה של נשים, אינו יוצא מן הכלל. למרות זאת, אנו חולקים על ניתוחו ומסקנותיו בספר זה - וכפי שנפרט בהמשך. המאמר הנוכחי מבוסס בחלקו על מחקרנו בנושא נשים ועליות התורה ו"מנייני שותפות"². אנו מאמינים בתוקף שעלינו להיות רגישים לצרכים הרוחניים של נשים, כמאמר חז"ל: "לעשות נחת רוח לנשים"³. אך, עלינו לבחון בכנות את עמדת ההלכה - כדי שלא נואשם, בו זמנית, ב'אהבה המקלקלת את השורה'⁴. סוגיית עליית נשים לתורה, העומדת במרכז הספר **דרכה של הלכה**, נדונה בקצרה בברייתא במסכת מגילה (כג ע"א), שם נאמר:

תנו רבנן: הכל עולין למנין שבעה, ואפילו קטן, ואפילו אשה. אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור.

-
- 1 הרב דניאל שפרבר, **דרכה של הלכה - קריאת נשים בתורה: פרקים במדיניות פסיקה**, ירושלים 2007.
  - 2 עיינו: Aryeh A. Frimer and Dov I. Frimer, "Women, Kri'at haTorah and Aliyyot", *Tradition*, 46:4 (2013), pp. 67-238. האחרון תורגם לעברית, וראו: "נשים, קריאת התורה ועליות (עם נספח על 'מנייני שותפות')", אוחר מתוך http://rcarabbis.org/pdf/Aliyyot_Wmn_Heb_Rev.pdf; נצפה בתאריך י"ג אייר תשע"ז, 9.5.17.
  - 3 תורת כהנים ויקרא פרשה ב ב; חגיגה טז ע"ב. וראו בספרו של הרב חיים סבתו, **מבקשי פניך: שיחות עם הרב אהרן ליכטנשטיין**, תל אביב 2011, עמ' 174, שלדעתו של הרב ליכטנשטיין "למשפט הזה היה צריך להיות יותר משקל בדיונים, בוויכוחים. אין כוונתי להתיר את הכל חלילה, אבל להתבונן בעין יותר אוהדת, עין יותר רגישה".
  - 4 בראשית רבה פרשה נה ח.

מגמרא זו עולה שנשים רשאיות באופן תיאורטי לעלות לתורה ולקרוא בה. למרות זאת, באופן מעשי נשללה אפשרות זו משום "כבוד הציבור". דיכוטומיה זו מוצאת לה ביטוי נוסף בתוספתא מגילה:⁵

והכל עולין למנין שבעה, אפילו אשה, אפילו קטן. אין מביאין את האשה לקרות לרבים.

למרות הפסיקה התלמודית, וזו של גדולי הפוסקים שפסקו בעקבותיה, שאסרו לנשים לעלות לתורה,⁶ נעשו בעשור האחרון שני ניסיונות מרכזיים למצוא בסיס הלכתי לאפשר לנשים לעלות לתורה במסגרת תפילה הלכתית נורמטיבית - דהיינו בנוכחות מנין של גברים.⁷ הניסיון הראשון הועלה על הכתב על ידי הרב מנדל שפירא, שטען ש"כבוד הציבור" הוא מושג חברתי - וכי בעבר מעמד האישה בחברה ככלל היה נמוך ממעמדו של גבר. לדעתו, כיום, כאשר מצב זה כבר אינו נכון, ציבור רשאי למחול על כבודו.⁸ גישה זו מניחה - ללא הוכחה - שהמושג "כבוד הציבור" הוא מושג סוציולוגי שיכול להשתנות עם הזמן. ברם, עיון מעמיק במקורות ההלכתיים מגלה באופן ברור שמעמד חברתי אינו מרכיב הכרחי או אפילו רלוונטי בקביעת כבוד הציבור. מסקנה זו בוקעת ועולה באופן מידי מההלכה שממזר - מהנמוכים ביותר מבחינת מעמדו החברתי-הלכתי והאסור לבוא בקהל - אכן רשאי לעלות.⁹ הסיבה לכך היא שממזר חייב בקריאת התורה כמו גברים אחרים - והכול נובע מעצם החיוב.

-
- 5 תוספתא מגילה (ליברמן) ג, יא.
- 6 ראו לדוגמה: משנה תורה, הל' תפילה פי"ב הי"ז; שולחן ערוך, אורח חיים, סי' רפב סעי' ג, ונושאי הכלים שם.
- 7 יש להדגיש שמדובר בקריאת התורה בנוכחות מנין של גברים. אם בקהל חסר מנין גברים, אמירת ברכות התורה היא בהחלט אמירת ברכות לבטלה. עיינו: Aryeh A. Frimer and Dov I. Frimer, "Women's Prayer Services: Theory and Practice", *Tradition*, 32:2 (1998), pp. 5-118, Part 1 - Theory, אוחזר מתוך דעת: <http://tinyurl.com/cj8ow9n>, נצפה בתאריך י"ג באייר תשע"ז, 9.5.17.
- 8 R. Mendel Shapiro, "Qeri'at ha-Torah by Women: A Halakhic Analysis", *The Edah Journal*, 1:2 (2001), pp. 1-55, אוחזר מתוך Edah: <http://tinyurl.com/35d9bx>: Edah, נצפה בתאריך י"ג באייר תשע"ז, 9.5.17. מאמר זה נדפס מחדש בתוך: *Women and Men in Communal Prayer: Halakhic Perspectives* (ed. Chaim Trachtman), New York, 2010, pp. 207-290.
- 9 רמ"א, שולחן ערוך, אורח חיים, סי' רפב סעי' ג; הרב מרדכי יפה, *לבוש*, אורח חיים, סי' רפב סעי' ד; הרב יואל סירקיש, *בית חדש*, אורח חיים, סי' קלה; הרב דוד הלוי סגל, *טורי זהב*, סי' קלה ס"ק ח; הרב אברהם אבלי הלוי גומבינר, *מגן אברהם*, אורח חיים, סי' קלה ס"ק יג; הרב שמואל ב"ר נתן נטע הלוי קלן, *מחצית השקל*, סי' קלה ס"ק יג; הרב שניאור זלמן מלאדי, *שולחן ערוך הרב*, סי' רפב ס"ק ח; הרב ישראל מאיר הכהן מראדין, *משנה ברורה*, סי' קלה ס"ק לח; הרב אליעזר יהודה וולדנברג, *שו"ת ציץ אליעזר*, חלק כ סי' י; הרב יצחק זילברשטיין העיד שזוהי גם דעת חמיו, הרב יוסף שלום אלישיב (חשוקי חמד, מגילה כג ע"א).

ואכן, רוב רובם של הפוסקים, ראשונים ואחרונים, מסבירים כי "כבוד הציבור" אינו מושג סוציולוגי. הוא נובע בעיקרו מהעדר חיוב לנשים לקרוא בתורה, הבא לידי ביטוי בשיקולים של צניעות או של בזיון המצווה.¹⁰ אסכולת הצניעות טוענת, כי אֵל לנשים לעמוד במרכזו של טקס ציבורי ללא הכרח - רעיון שנכון במיוחד במעמד של קריאת התורה, שבה נשים אינן חייבות.¹¹ האסכולה השנייה טוענת, כי קריאת הנשים גובלת בזלזול מצווה המהווה בזיון לציבור. הגברים הם החייבים במצוות קריאת התורה, ועליהם לקיימה בעצמם. אל להם "להיפטר" ממילוי חיוב זה על ידי העברתו למי שאינו חייב באותה מצווה.¹²

10 כן הוא דעת רוב רובם של הפוסקים - בניגוד לדעת הרב אברהם אבלי הלוי גומבינר (מגן אברהם, אורח חיים, סי' רפב ס"ק ו). עיינו: (א) ראשונים: תוספות ראש השנה לג ע"א ד"ה הא; רא"ש, קידושין פרק א, סי' מט; הרב מנחם בן שלמה המאירי, בית הבחירה למאירי, מגילה כג ע"א, ד"ה הכל עולין; הרב נסים בן ר' ראובן גירונדי, הר"ן על הרי"ף, מגילה יג ע"א באלפס (דפוס וילנה) ד"ה הכל עולין; הרב דוד בן יוסף אבודרהם, ספר אבודרהם, שער השלישי ד"ה כתב הרמב"ם; דוד בן שמואל דאיסטיילא, ספר הבתים, בית תפילה, שערי קריאת התורה, שער שני אות ו. (ב) אחרונים: בית יוסף, אורח חיים, סי' כח ד"ה הכל; הרב בנימין בן מתתיהו, שו"ת בנימין זאב, סי' רמה; הרב יהושע פלאק כץ, דרישה, אורח חיים, סי' כח; הרב חיים אלגזי, שו"ת בני חיי, סי' תקסו; הרב שניאור זלמן מלאדי, שולחן ערוך הרב, אורח חיים, סי' רפב סעי' ה; הרב יעקב רישא, שו"ת שבות יעקב, אורח חיים, חלק א סי' מ; הרב אברהם חיים רוודיגו, שו"ת אורח לצדיק, סי' ג; הרב חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), כסא רחמים (מהדורה שלמה, ירושלים תשי"ט), מסכת סופרים, פרק יד הל' יד, תוספות ד"ה שמצווה, ושם פרק יח הל' ד, תוספות ד"ה שהנשים; הרב יעקב עמדין, מור וקציעה, אורח חיים, סי' תיז; הרב יהודה עיישא, שו"ת מטה יהודה, סי' רפב ס"ק ז; הרב יוסף תאומים, ראש יוסף, מגילה כג ע"א ד"ה לימא; הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון, שו"ת מהרש"ם, חלק א סי' קנח; הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון, דעת תורה, אורח חיים, סי' רפב ס"ק ג; הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ערוך השולחן, אורח חיים, סי' רפב סעי' יא; הרב שמעון סופר (ערלוי), שו"ת התעוררות תשובה, חלק א סי' ה; הרב משה שטרן (רבה של דברצן), שו"ת באר משה, חלק ח סי' פה; הרב אפרים גרינבלט, שו"ת רבבות אפרים, חלק ו סי' קנג אות כא; הרב יהודה גרשוני, חכמת גרשון, "בעניין כיבוד נשים בשבע ברכות", סי' קסו ד"ה ואם כן; הרב שלמה גורן, משיב מלחמה, חלק ב (האידרא רבה, ירושלים תשמ"ד), שער ז סי' קז, עמ' 173; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, חלק ז, אורח חיים, סי' יז סעי' ד; שם, חלק ח, אורח חיים, סי' נד סעי' ; הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת, חלק ד סי' כג סעי' א; הרב עובדיה יוסף, "מהלכות קידוש והבדלה (המשך)", בתוך: משיעורי מרן הראשון לציון הרב עובדיה יוסף, א (עורך: פנחס בן יעקב פרץ), ירושלים תשנ"ח, עמ' קנ-קנז; הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, חלק ב, אורח חיים סי' קלה, טלטול ספר תורה, סעי' ט; הרב יצחק יוסף, קיצור שולחן ערוך ילקוט יוסף, אורח חיים, סי' קלה סעי' ט; ועוד הרבה מפוסקי דורנו - עיינו: פרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), הערה 84.

11 עיינו לדוגמה: הרב אליעזר וולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר, חלק כ סי' לו, אותיות ב-ג; הרב יוסף משאש, שו"ת מים חיים, חלק ב, אורח חיים, סי' קמ; הרב דוב אליעזרוב, שו"ת שאלי ציון, תנינא חלק א, אורח חיים, סי' יט; הרב זלמן נחמיה גולדברג, שו"ת בנין אריאל, ירושלים תשס"ה, עמ' 135-142. לפירוט מלא של מראי מקום עיינו: פרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), עמ' 99. ראו עוד: הרב צבי שכטר, ארץ הצבי, ירושלים תשס"ב, עמ' צט.

12 המושג של בזיון המצווה מופיע במסכת שבת כב ע"א לעניין כיסוי הדם. לפירוט מלא של מראי המקום עיינו: פרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), עמ' 99-100. עיינו לדוגמה: ברש"י, תוספות, תוספות הרא"ש

הניסיון השני לפתוח את שאלת העליות לנשים הוא זה של הרב פרופ' דניאל שפרבר, בספרו **דרכה של הלכה**. הרב שפרבר פותח את ספרו בדיון בכיטוי בגמרא מגילה (כג ע"א): "אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור". לדעתו ביטוי זה הינו תיאור חז"ל של הדרך המומלצת לקריאה בתורה - אך אין בכך איסור. בהמשך, כמו הרב מנדל שפירא, הוא נוקט שהמושג "כבוד הציבור" הוא מושג סוציולוגי-היסטורי שפירושו הוא שזו תהיה פגיעה בכבוד הציבור הגברים אם אישה היא זו שעולה לקרוא. יתר על כן, הוא מצביע על מקרים בספרות ההלכתית שבהם אישה עלתה לתורה בדיעבד או בשעת הדחק. דבר זה מוכיח, לדעתו, שאין איסור גמור על עליות לנשים. לבסוף, פרופ' שפרבר מציין את הכלל ההלכתי 'כבוד הבריות', המתייחס לבושה או ביזיון שנוצר עקב קיום חיוב הלכתי. הרב שפרבר מתאר בהרחבה את השימוש בכבוד הבריות בהלכה בכדי לדחות חיוב או איסור מדרבנן. אכן אין פרופ' שפרבר הראשון לעשות כן. אולם, חידושו העיקרי הוא בטענתו שאם יש קהילה שבה הנשים נפגעות מכך שהן אינן יכולות לעלות לתורה - משום התקנה מדרבנן של כבוד הציבור - כבוד הבריות אמור לדחות את כבוד הציבור.

באשר לטענתו של פרופ' שפרבר שהמושג "כבוד הציבור" הוא מושג סוציולוגי-היסטורי, כבר דנו למעלה בטיעון הדומה של הרב מנדל שפירא. רצוננו אם כן להתמקד בשתי הסוגיות הנותרות.

כבוד הציבור: הלכה או המלצה?

כפי שכבר הזכרנו, הרב שפרבר מציע שהביטוי בגמרא מגילה (כג ע"א): "אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור" הוא לדעת חז"ל הדרך המועדפת לקריאה בתורה. כדרכו בקודש, סוקר פרופ' שפרבר את הופעת הביטוי "אבל אמרו חכמים", ומראה שאכן ישנם מקרים מסוימים שבהם הביטוי "אבל אמרו חכמים" הוא תיאור של המצב ההלכתי האידיאלי;¹³ בעוד שבמקרים אחרים מתייחסות מילים אלו לדברים שאסורים ממש. עם זאת, פרופ' שפרבר מסכם (עמ' 21, הערה 19) כי בעניין עליית נשים לתורה: "לא נראה שמדובר... בתקנת חכמים, אלא שאין זה ראוי". לדעתנו,

---

ותוס' רבנו פרץ לסוכה לח ע"א: הרב יוסף קאפח, הערות ליד החזקה, הל' מגילה פ"א ה"א הערה ג; הרב יוסף, "מהלכות קידוש והבדלה (המשך)" (לעיל, הערה 10): הרב משאש (לעיל, הערה 11).
13 אנו מודים לאחד מקוראי ומבקרי המאמר שהביא לתשומת לבנו מראי מקום נוספים שבהם "אבל אמרו חכמים" הוא המלצה: תוספתא שבת (ליברמן) ו, יד; תוספתא יבמות (ליברמן) ד, ז; תוספתא בבא מציעא (ליברמן) ג, יד.

השערה זו, אשר מעלה פרופ' שפרבר ללא כל הוכחה או נימוק, היא בעייתית ביותר - בייחוד כשמדובר בסוגיה של עליית נשים לתורה הקשורה בכבוד הציבור, כפי שיובהר בהמשך:

א. הרב שלמה פיק בדק מחדש כמה מן המקרים שהובאו על ידי הרב שפרבר כתקדים לכך שהניסוח "אבל אמרו חכמים" מבטא המלצה בלבד.¹⁴ ביקורת דומה הושמעה על ידי הרב אפרים בצלאל הלבני.¹⁵ מכאן שההסתמכות על השערה בעלמא באשר להבנה הנכונה של הביטוי "אבל אמרו חכמים" בקונטקסט ספציפי, ללא כל הוכחה או נימוק, היא בהחלט פרובלמטית, במיוחד כשהיא נוגדת את המסורת הפסיקתית הלכה למעשה. יתרה מכך, טוען הרב הלבני, אפילו כאשר מוכח שאין איסור מפורש (כגון: ברכות כ ע"ב; בבא מציעא עד ע"ב), חכמינו מבהירים באופן מובהק שהם מתנגדים להתנהגות כזו. במילים אחרות, אכן קיימת הנחיה ברורה בנוגע להתנהגות הרצויה, ולא רק המלצה בעלמא.

ב. מסקנת הרב שפרבר היא שבגמרא במגילה מדובר בהמלצה בלבד. אך מסקנה זו נוגדת לכאורה את דברי התוספתא למגילה (ג, יא), שבה נאמר בפשטות: "אין מביאין את האשה לקרות לרבים". לשון זו של התוספתא אינה לשון של המלצה גרידא, וכתוב בה הוראת איסור לכתחילה - כפי שאכן הבינו מפרשי התוספתא על אתר והפוסקים.¹⁶ גם מכתבי הראשונים מוכח כי מדובר בהתנגדות של ממש ולא רק בהמלצה. לדוגמה, המאירי כתב: "נמצאת למד... ושהכל עולין למנין ז' אפילו אשה וקטן... אלא שמיחו באשה מפני כבוד צבור".¹⁷ המילה "מיחו" מופיעה פעמים רבות במשנה ובתלמוד, והיא מתייחסת להתנגדות מילולית עזה ולגינוי ציבורי. לדוגמה,

14 הרב שלמה פיק, שיחה עם אריה פרימר, אדר תשע"ד (מרץ 2009). לפי מחקרו של הרב פיק, הפרשנות של הרב שפרבר בחלק מהמקרים היא מנוגדת להבנתו - ואף לפסיקתו - של הרמב"ם, שמנסח הלכות אלו בצורה בהירה במילים "חייבים" או "אסור". לדוגמה: (1) בנוגע ליומא פז ע"ב השווה עם משנה תורה, הל' תשובה פ"ב ה"ז; (2) בנוגע ליומא סט ע"א, השווה עם משנה תורה, הל' כלאים פ"י ה"ב; (3) בנוגע לחולין נט ע"א (לא צוטט על ידי הרב שפרבר) השווה עם משנה תורה, הל' ממרים פ"ו ה"ד.

15 הרב אפרים בצלאל הלבני, התחינה והקריאה לחי עולמים: עיונים בתפילה ובקריאת התורה, ירושלים תשע"ב, עמ' 156-164, בייחוד עמ' 158-160 בדיון על יומא סט ע"א: ביצה יד ע"ב; סוטה ז ע"א: נדה סז ע"ב; ותוספתא שבת (ליברמן) ו, יד.

16 עיינו חסדי דוד, מנחת ביכורים ותוספתא כפשוטה על אתר. וכן כתבו הרב אהרן בן אברהם אברלי וירמש, מאורי אור, קן ציפור, מהדורה בתרא, מגילה כג ע"א ד"ה הכל עולין; הרב גור אריה הלוי, מובא ברב יצחק למפרונטי, פחד יצחק, "אישה" סעי' קמו; הרב יעקב עמדין, הגהות הרב יעקב עמדין, מגילה כג ע"א: הרב יעקב עמדין, מור וקציעה, טור אורח חיים, סי' קפב; הרב גדליה פלדר, יסודי ישרון, חלק ד, מערכת קריאת התורה, סי' תה; הרב יוסף, "הלכות קידוש והבדלה (המשך)" (לעיל, הערה 10), אות ב; הרב יעקב אפשטיין, שו"ת חבל נחלתו, חלק יא סי' ו, <http://tinyurl.com/mjzuta>.

17 הרב מנחם בן שלמה המאירי, קרית ספר, מאמר ה אות א.

במשנה פסחים (ד, ח) נאמר: "ששה דברים עשו אנשי יריחו, על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם". ועל זה כתב הרמב"ם בפירושו: "אלו הששה דברים כולם היו שלא ברצון חכמים, אלא שעל שלשה מהם - והם הראשונים - לא מיחו בידם חכמים, ושלשה המנויים באחרונה מיחו בידם". מנקודת המבט של המאירי, האמירה "אבל אמרו חכמים" בהקשר של עליית נשים לתורה אינה המלצה בלבד - אלא ביטוי ברור להתנגדותם.

ג. זאת ועוד: בניגוד לאותה הבנה הרואה את האיסור לנשים לעלות לתורה כאיסור לכתחילה בלבד, קיימת בראשונים ובאחרונים אסכולה הסוברת כי נשים אינן רשאיות לעלות לתורה בכלל. איסור זה קיים אפילו במצב של שעת הדחק - כלומר מצב בו אין גבר שיכול לקרוא, ועקב מחסור בעולים או קוראים תתבטל קריאת התורה כליל. כמו כן, אסכולה זו נוקטת שאם בדיעבד נשים קראו - הקריאה פסולה. באסכולה זו נכללים מגדולי הראשונים - הרמב"ם והסמ"ג. הרמב"ם כתב ללא הסתייגות שנשים אינן רשאיות לעלות לתורה: "אישה לא תקרא בציבור מפני כבוד הציבור".¹⁸ ובפירוש דבריו כתב רבי מסעוד חי רקח, בעל ה'מעשה רוקח': "ורבינו כתב קיצור הדין ד'אשה לא תקרא מפני כבוד הציבור', אם כן נאסר לגמרי". הרב משה בן יעקב מקוצי, בעל ספר מצוות גדול (סמ"ג), כתב כי מותר לקטן לעלות לתורה, אך אינו מזכיר נשים כלל. אדרבה, הוא טען כי נשים אינן מוציאות גברים ידי חובת קריאת מגילה, אפילו בדיעבד, כפי שאינן רשאיות לעלות לתורה:

...דאף על גב דנשים חייבות במקרא מגילה אינן מוציאות את הזכרים. ואל תשיבני נר חנוכה דאמרינן בפרק במה מדליקין (שבת כג, א) דאשה מדלקת משמע אף להוציא האיש. דשאני מקרא מגילה שהוא כמו קריאת התורה לכך אינה מוציאה את האיש.¹⁹

וכתב על כך הרב אברהם גומבינר, המגן אברהם:

וי"א שהנשים אינם מוציאות את האנשים - ולא דומה לנרות חנוכה דשאני מגילה דהוי כמו קריאת התורה (סמ"ג), פי' ופסולה מפני כבוד הציבור ולכן אפילו ליחיד אין מוציאה דלא פלוג (רא"ם).²⁰

18 משנה תורה, הל' תפילה ונשיאת כפים פי"ב הי"ז.

19 הרב משה מקוצי, ספר מצוות גדול, מצוות מדרבנן, הלכות מגילה.

20 הרב אברהם גומבינר, מגן אברהם, אורח חיים, סי' תרפט ס"ק ה.

לשיטה מחמירה זו הסכימו אחרונים אחרים.²¹ מכל מקום, ברור לפי כל הדעות הללו, כי האמירה "אבל אמרו חכמים" אינה המלצה בלבד, אלא התנגדות של ממש ופסול.

ד. בהקשר זה חשוב להצביע אף על הפוסקים הרבים, ובראשם הרב יואל סירקיס (הב"ח), הסוברים כי נשים אינן רשאיות לעלות לתורה, ואין מקום לציבור לוותר על איסור זה. וזו לשונו של הב"ח: "...אלא הדבר פשוט, כיון שכך תקנו חכמים דחשו לכבוד ציבור, אין ביד הציבור למחול".²² עם זאת, הם מודים שבשעת הדחק, כאשר אין גבר היכול לקרוא, ועקב כך תבטל קריאת התורה כליל - אישה רשאית לקרוא. למקרים אלה בלבד התייחסה הגמרא במגילה כשהעלתה את האפשרות לנשים לעלות. לכך הוא משום: "...[ש]מה שתקנו חכמים... מפני כבוד הציבור, לא תקנו מתחילה אלא היכא דאפשר".²³ במילים אחרות, במצבים של שעת הדחק - היכא דלא אפשר - האיסור כלל לא תוקן.

21 עיינו למשל: הרב יצחק הלוי סגל מלמנו, **תוספתא מגילה עם פירוש תולדות יצחק** (מהדיר: הרב אברהם שושנה), ג ה; הרב בן ציון ליכטמן, **בני ציון**, חלק ד, אורח חיים, סי' רפב סעי' ג אות ו; הרב משאש (לעיל, הערה 11); הרב זלמן נחמיה גולדברג, מובא בתוך: "מכון ארץ חמדה", **שו"ת במראה הבזק**, חלק ה, נספח לסי' קיג; הרב גולדברג (לעיל, הערה 11). עיינו גם: הרב אברהם פינסו, **שו"ת עזרת מצר**, סי' כג ד"ה ואולם להיות; הרב מצליח מזוז, **שו"ת איש מצליח**, אורח חיים, סי' י; וראו שם, הערות בנו, הרב מאיר מזוז, הוספות ומילואים.

22 הרב יואל סירקיס, **בית חדש**, טור אורח חיים, סי' נג סעי' ב ד"ה ואין ממנין. זוהי גם דעתם של הפוסקים הבאים: הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, אורח חיים, סי' נג סעי' ו) לפי הבנת הרב יוסף תאומים (פרי מגדים, אורח חיים, סי' נג, אשל אברהם ס"ק ט); הרב יהודה עייאש, **שו"ת בית יהודה**, חלק א סי' כב, נה; הרב ישראל ליפשיץ, **תפארת ישראל**, על משנה מגילה ד, ו, סעי' מד (כבוד הציבור הוא כבוד שמים); הרב רפאל עמנואל חי ריקי, **שו"ת אדרת אליהו**, קונטרס כל המוסף גורע; הרב חיים סופר, בהערותיו לרב יעקב אלפנדר, **מוצל מאש**, סי' י; הרב יצחק הררי, **שו"ת זכר ליצחק**, סי' לח; הרב יעקב חיים סופר, **כף החיים**, אורח חיים, סי' נג ס"ק לו, וכן שם סי' קמג ס"ק י - ולעומת זאת עיינו שם סי' תרצ ס"ק ה; הרב מנחם מנדל אויערבאך, **עטרת זקנים**, אורח חיים, סי' נג סעי' ו; הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, **שו"ת משפטי עוזיאל**, חלק ד, חושן משפט, סי' ד; הרב שלמה זלמן ברוין, **שערים מצוינים בהלכה על הש"ס**, חלק ב, מגילה כד ע"ב ד"ה משום כבוד הציבור; הרב משה הררי, **מקראי קדש - הלכות ראש השנה**, ירושלים תשס"ד (מהדורה שנייה), עמ' 429-431; הרב זלמן יוסף אלוני, "בירור דין כבוד הציבור ומחילתו", **שרידים**, ב (תשמ"ב), עמ' כד-כז; הרב אברהם חממי, **שו"ת מנחת אברהם**, חלק א, אורח חיים, סי' א (אוסר על מי שאינו יכול לעמוד לשמש כחזן או בעל קריאה); הרב אביגדור נבנצל, שיחה עם המחברים ("א בכסלו תשע"ב - 6 בדצמבר 2011); הרב שמואל אליהו (רבה הראשי של צפת) בשיחה עם דב פרימר (כ"ט בכסלו תשע"ב - 25 בדצמבר 2011). כאשר לגישות נוספות במחילת הציבור והתייחסותם לעליות נשים לתורה, ראו פרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), עמ' 101-107.

23 הרב יואל סירקיש, **בית חדש**, טור אורח חיים, סי' קמד. עיינו בדברי הרב חיים פלאגי (החפץ חיים, סי' לט סעי' יג וסעי' כב), שטוען שלעמדת הב"ח יש תקדים בדברי הרב יוסף טוב בן אברהם אשכנזי (חידושי הריטב"א, יומא ע ע"א ד"ה לפי שאין). עיינו גם ברב מאיר בן ברוך מרוטנברג, בהערה הבאה. בדיון בקריאת התורה, עיינו הרב יהודה ליב גרויבארט, **שו"ת חבלים בניעמים**, חלק א סי' כט אות ב. עיינו גם:

ניקח לדוגמה את המקרה של עיר שכולה כהנים, המובאת על ידי הרב שפרבר עצמו, ובה מתיר המהר"ם מרוטנברג לנשים לעלות לתורה בעליות השלישית ועד השביעית. לולא היתר זה, קריאת התורה הייתה מתבטלת כליל, כיון שעלייתם של כהנים אף בעליות ג' עד ז', הייתה מטיל בספק את ייחוסם של הכהנים שעלו קודם לכן. וכך כותב המהר"ם:

...ועיר שכולה כהנים ואין בה [אפי'] ישראל אחד נ"ל דכהן קורא פעמים ושוב יקראו נשים דהכל משלימי' למנין ז' אפי' עבד ושפחה וקטן (מגילה כ"ג ע"א)... ונהי דמסיק עלה אבל אמרו חכמי' לא תקרא אשה בתורה מפני כבוד הצבור היכא דלא אפשר ידחה כבוד הצבור מפני פגם כהנים הקוראים שלא יאמרו בני גרושות הם.²⁴

על פי דברי המהר"ם מרוטנברג אין אפילו רמז לכך שדברי חז"ל הם המלצה בעלמא. אדרבה, מוכח שמדובר באיסור של ממש, אלא שלדעת המהר"ם מרוטנברג - ובניגוד לחלק מהראשונים אשר הזכרנו לעיל - יש מקום לדחות את כבוד הציבור בנסיבות של "שעת הדחק"; דהיינו שללא דחיית כבוד הציבור, יתבטל קיום המצווה עצמה של קריאת התורה.

יוצא אפוא שבדיקה שיטתית של המקורות ההלכתיים במשך הדורות תומכת באופן ברור במסקנה כי המסורת הפרשנית והפסיקתית העקבית רואה בביטוי "אבל אמרו חכמים" בהקשר של עליית נשים לתורה, התנגדות של ממש ואפילו לשון של איסור.

אסור לכתחילה ומותר בדיעבד, איננו המלצה - זה הדין

דיון זה מביא אותנו לביקורת יסודית נוספת על הספר דרכה של הלכה. נראה לכאורה כי קיים בספר טשטוש הגבול המפריד בין דין לכתחילה ובין דין בדיעבד. הקורא מקבל את הרושם המובהק שכל דבר שאסור לכתחילה ומותר בדיעבד, אינו - לאמתו של דבר - אלא המלצה הלכתית בלבד; ואין הדבר כן. כך, על פי חז"ל אין להשתמש בכף חלבית שאינה בתיומה (שלא השתמשו בה בעשרים וארבע השעות האחרונות) כדי לערבב תבשיל בשרי. בדומה לכך, חז"ל אוסרים לאכול מתוך כלים שלא נטבלו. בשני המקרים,

---

הרב אפשטיין (לעיל, הערה 16). הרב אפשטיין טוען שלדעתם של הרמ"א והגר"א - על פי דין כבוד הציבור במגילה כג ע"א - אסור לנשים לעלות לתורה בכל מקרה, מלבד מצבים של שעת הדחק. הרב מאיר בן ר' ברוך, שו"ת מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג), חלק ד סי' קח. 24

בדיעבד, האוכל כשר לחלוטין.²⁵ פסיקת חז"ל בשני המקרים הנזכרים אינה המלצה אלא הוראה ברורה כיצד עלינו לנהוג; במצב נורמטיבי, אסור לנהוג אחרת. הרב שלום מרדכי שבדרן העיר שמי שעובר במזיד על איסור לכתחילה (בלי תועלת אישית) נקרא "רשע".²⁶ פוסקים אחרים דנו במעשה מסוים שאסור לעבור עליו לכתחילה משתי סיבות - האם המעשה האסור נפסל אם נעשה אפילו בדיעבד.²⁷ הרב חיים בנבנישתי פסק, על בסיס ראשונים ואחרונים מוקדמים, שאם אדם משתמש בכף חלבית שאינה בת-יומה במזיד לערבוב מרק עוף חם, אזי האוכל נאסר על המערבב אף בדיעבד.²⁸ על בסיס פסק זה של הרב חיים בנבנישתי וכן של ראשונים ואחרונים נוספים, הסיק הרב חיים חזקיה מדיני כי מי שעושה במזיד מעשה מצווה בדרך שהיא כשרה רק בדיעבד, בידעו שהמעשה אסור לכתחילה, אין העושה יוצא ידי חובתו ההלכתית כלל וכלל.²⁹ גם אם לא מדובר בזדון, כמה פוסקים מתירים - ויש שאפילו דורשים - ממי שקיים מצווה באופן שבו יצא ידי חובתו רק בדיעבד, לחזור ולקיים את המצווה, עם הברכות הנלוות, כדי לתקן את העיוות ולצאת ידי חובה בקיום לכתחילה.³⁰ כך גם לגבי עליית נשים לתורה: גם אם עלייתן כשרה בדיעבד, חז"ל אסרוה לכתחילה. אם כן, קהילה שערה לכך כי עליית נשים תקפה אך ורק בדיעבד, ובכל זאת נוהגת כן, אינה יוצאת ידי חובת קריאת התורה אף בדיעבד. קיום "לכתחילה" הוא בהחלט אינו המלצה גרידא.

תקנת "בעל קורא" והשפעתה על שאילת עליות נשים

חובה להזכיר נקודה מרכזית נוספת ובקצרה.³¹ כאשר חז"ל דנו בעליית נשים לתורה, הם התייחסו למערכת שבה העולה בירך את ברכות התורה, וגם קרא בתורה בקול בעצמו,

25 בעניין כף שאינו בן יומו: עיינו בשולחן ערוך (יורה דעה, סי' קכב סעי' ב), שאסר להשתמש בכלי שאינו בן יומו, וכן עיינו שם (סי' צד סעי' ד) שבדיעבד האוכל אינו אסור באכילה. בעניין כלי הטעון טבילה: עיינו הרב צבי כהן, *טבילת כלים*, פרק ג סעי' י, ושם פרק ד סעי' ט.

26 הרב שלום מרדכי שבדרן, *שורת מהרש"ם*, חלק א סי' לו.

27 ראו: הרב שלום מרדכי הכהן שבדרן, *דעת תורה*, יורה דעה, הקדמה להלכות שחיטה, סי' לו; הרב יצחק יהודה שמלקיש, *שורת בית יצחק*, יורה דעה, חלק א סי' סה.

28 הרב חיים בנבנישתי, *כנסת הגדולה*, יורה דעה סי' קכב, הגהות הטור אות כו בשם הרשב"א והרא"ה ועוד פוסקים, סי' כו.

29 הרב חיים חזקיהו מדיני, *שדי חמד*, קונטרס הכללים, מערכת הדלת, כללים אות סא; שם, *פאת השדה*, מערכת הדלת, כללים, כלל ג; שם, כלל ל סי' י.

30 עיינו: הרב אברהם ב"ר משה די בוטון, *לחם משנה*, הל' עבודת יום הכיפורים פ"ה ה"א; הרב חיים יוסף דוד אזולאי, *ברכי יוסף*, אורח חיים, סי' רעב סעי' א; הרב אריה צבי פרומר, *שיח השדה*, שער ברכת ה', סי' ה.

31 עיינו באריכות בפרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), עמ' 87-97.

הן עבור עצמו והן עבור כל הציבור. ברכותיו היו על קריאתו הוא. לעומת זאת, כיום תפקיד העולה מפוצל: העולה מברך, ואילו בעל הקורא קורא בתורה בקול.³² וכאן הבן שואל: כיצד יכול אדם אחד לברך ברכת המצווה, כאשר אדם אחר עושה את מעשה המצווה? אלא ברור שכדי שלא תהיה ברכת העולה ברכה לבטלה, צריך להיות מנגנון הלכתי המעביר את מעשה הקריאה של בעל הקורא לעולה המברך. ואכן, מנגנון זה קיים מתוקף הכלל של "ערבות".³³ כלל זה פועל באמצעות המנגנון "שומע כעונה" או מכוח הדין "שלוחו של אדם כמותו". ברם, הפעלת שני המנגנונים הללו דורשת ששני הצדדים המעורבים מחויבים - לפחות באופן אינהרנטי - במצווה המתקיימת. בבואנו ליישם ניתוח זה לסוגיית קריאת התורה, כדי שניתן יהיה להעביר את קריאתו של בעל הקורא לעולה, כך שהעולה רשאי לברך על קריאתו של בעל הקורא, נחוץ שגם העולה וגם הקורא יהיו מחויבים במצוות קריאת התורה. מבלי ששניהם יהיו חייבים בקריאת התורה אין "ערבות", ואין מנגנון העברה.

היות שנשים אינן חייבות בקריאת התורה, אין ערבות מהן או להן - והן אינן יכולות לשמש כעולות או כבעלות קריאה - מעיקר הדין. בנסיבות אלו, ברכות התורה שלפני הקריאה תהיינה ברכות לבטלה. כל זה אינו קשור כלל וכלל לכבוד הציבור. המקרה היחיד שבו כבוד הציבור הופך לסוגיה רלוונטית, הוא במצב הבלתי שגרתי שבו אישה מברכת וגם קוראת לעצמה. וכך כתב להדיא הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק:

... אבל בזמן הזה, דבעינן לאתויי לידי דינא דשומע כעונה מהבעל קורא להעולה...

דדין ג' או ז' קרואים, הוא שיהיו ז' קוראים, או על כל פנים שיהיה הקורא הוא המברך. וא"כ בכדי לומר שומע כעונה בעינן מחוייב בדבר, וקטן ואשה פסולים לקרות בזמן הזה מצד הדין, אם לא שמברכים הם על קריאת עצמם.³⁴

לפיכך, במערכת מפוצלת של ימינו, יש חיסרון ברור באפשרות לנשים לקרוא לאחרים או לעלות לתורה - ואלו הן ברכות לבטלה. רק לאחר שמתגברים על משוכה זו, יש מקום להתמודד עם המשוכה הנוספת של כבוד הציבור.

---

32 הרב אליהו שפירא, אליה רבה, אורח חיים, סי' רפב, סעי' ח; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ב סי' עב; הרב יהודה יודל רוזנברג, שו"ת יחיה דעת, אורח חיים סי' ב; הרב עובדיה יוסף, חזון עובדיה, הלכות שבת, חלק ב; שם, הלכות קריאת התורה, חלק ט ד"ה אמנם ראיתי; הרב חיים קניבסקי, מצוטט על ידי הרב אהרן גרנדיש, תשובות הגר"ח, חלק ב תשובה תתתקמו.

33 הרב יוסף שלמה זווין, ערך "כל ישראל ערבים זה לזה", אנציקלופדיה תלמודית, כרך כח, ישראל תשס"ט, עמ' תעב-תקכ.

34 ראו: הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, מבית מדרשו של הרב, ירושלים תשל"ח, עמ' לא; הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק, שיעורי הרב הגאון הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל על ענייני ציצית, ענייני תפילין, והלכות קריאת התורה (עורך: הרב צבי שטר), ירושלים תשס"ג, עמ' 154.

כללי כבוד הבריות: האם כבוד הבריות דוחה את כבוד הציבור?

נפנה עתה לסוגיה נוספת ומרכזית בספרו של פרופ' שפרבר. פרופ' שפרבר מציג בפני הקורא ניתוח מעניין וחשוב של המושג ההלכתי 'כבוד הבריות'. מושג ייחודי זה מתייחס להשלכות ההלכתיות הנובעות מבושה או מביזיון שנוצר לאדם כתוצאה מקיום מצווה על ידו. חלק נכבד מספרו של הרב שפרבר מוקדש לתיאור השימוש בכבוד הבריות בספרות ההלכתית לדחות חיובים או איסורים מדרבנן. הוא אינו הראשון לחקור עיקרון הלכתי זה. הנושא נסקר בעבר ומנותח בהרחבה על ידי הרבנים רקובר,³⁵ בלידשטיין,³⁶ ליכטנשטיין,³⁷ פלדמן,³⁸ ורבים אחרים.³⁹ ברם, חידושו העיקרית של הרב שפרבר הוא בישומו של כבוד הבריות. לטענתו, אם יש קהילה שבה הנשים נפגעות מכך שהן אינן יכולות לעלות לתורה - משום התקנה של חז"ל של כבוד הציבור - כבוד הבריות אמור לגבור ולדחות את כבוד הציבור.

דבריו מבוססים על מסכת ברכות (יט ע"ב) שם נאמר שמי שגילה שהוא לובש שעטני - בגד שעשוי משילוב של צמר ופשתן, שנאסר מן התורה - חייב להסיר מיד את הבגד. יתרה מכך, הלוּבש מחויב להסיר את הבגד אפילו במקום ציבורי, למרות שהמעשה עלול לגרום לו לבושה. בתלמוד מוסבר שכבוד שמים קודם לכבוד אדם, כפי שנאמר בפסוק:

35 (א) הרב נחום רקובר, ההגנה על כבוד האדם, ירושלים תשל"ח: (ב) הרב נחום רקובר, "כבוד הבריות", שנה בשנה (תשמ"ב), עמ' 221-233; (ג) הרב נחום רקובר, גדול כבוד הבריות: כבוד האדם כערך על, ירושלים 1998.

36 (א) הרב יעקב בלידשטיין, "גדול כבוד הבריות - עיונים בגילגוליה של הלכה", שנתון המשפט העברי, ט-י (תשמ"ב-תשמ"ג), עמ' 127-185; (ב) הרב יעקב בלידשטיין, "כבוד הבריות וכבוד האדם", בתוך: שאלה של כבוד - כבוד האדם כערך מוסרי עליון בחברה המודרנית (עורך: יוסף דוד), ירושלים, 2006, עמ' 97-38.

37 (א) הרב אהרן ליכטנשטיין, "כבוד הבריות", מחניים, ה (תשנ"ג), עמ' 8-15; (ב) הרב אהרן ליכטנשטיין (תשס"ה), "כבוד הבריות", אוחזר מתוך VBM: http://tinyurl.com/2a7bvc, נצפה בתאריך י"ג באיר תשע"ז, 9.5.17; (ג) R. Aharon Lichtenstein, "Mah Enosh: Reflections on the Relation between (ג) אוחזר מתוך: http://Judaism and Humanism", Torah U-Madda Journal, 14 (2006-2007), 30ff tinyurl.com/22kf6m.

38 R. Daniel Z. Feldman, *The Right and the Good: Halakha and Human Relations*, Brooklyn, NY 2005, Chapter 14, pp. 197-214.

39 (א) הרב יוסף שלמה זווין, ערך "כבוד הבריות", אנציקלופדיה תלמודית, כרך כו, ישראל תשס"ט, 3 עמ' תעז-תקמב. (ב) חיים זאב (וולף) ריינס, "כבוד הבריות", סיני, כז: ז-יב 159-164 (תש"י), עמ' 157-168; (ג) הרב ישראל שציפנסקי, "גדול כבוד הבריות", אור המזרח, לג: ג-ד 118-119 (תשמ"ה), עמ' 217-228; (ד) דני אייברס, "כבוד הבריות", טללי אורות, ז (תשנ"ז), עמ' 125-135 - באינטרנט: http://www.herzog.ac.il/vtc/0050482.html.

"אין חִכְמָה וְאִין תְּבוּנָה וְאִין עֶצָה לְנִגְדֵי ה'" (משלי כא, ל). לעומת זאת, אם הבגד אסור ללבישה רק מדרבנן, הלוכש רשאי להמתין ולהסיר את הבגד עד שהוא מגיע לביתו. הסיבה לכך (על פי פירוש רש"י) היא שחז"ל מחלו על כבודם לעבור על דבריהם כשיש שיקול של כבוד הבריות. בדומה לכך, כהנים המלווים את האבל לביתו, רשאים להמשיך וללוותו גם אם הוא שב לביתו בדרך הטמאה מדרבנן. גם כאן, הבושה שתיגרם לאבל אם יעזבו הכהנים את המשלחת, דוחה את איסור הטמאה מדרבנן.

אין ספק שפרופ' שפרבר צודק שכבוד הבריות הינו שיקול חשוב בדיונים הלכתיים. עם זאת, וכפי שכבר ציינו החוקרים שנזכרו לעיל, סקירה מעמיקה של ספרות השו"ת באלף השנים האחרונות מבליטת את הזהירות הרבה הדרושה בשימוש בכלי זה. ואכן, מדברי גדולי הפוסקים עולה כי קיימים פרמטרים מוגדרים ליישום העיקרון של כבוד הבריות הלכה למעשה. מתוך כללים רבים, הבאנו להלן שבעה בקווים רחבים. אולם, יש להדגיש, כי כל אחד מן הפרמטרים הללו בפני עצמו מערער על היכולת להחיל את ההלכה של כבוד הבריות בצורה שבה מציע הרב שפרבר. על כן, גם אם יש מחלוקת לגבי נכונותו של כלל זה או אחר, אין בכך כדי להצדיק למעשה את השימוש בעיקרון של כבוד הבריות. רק במקרה שכל שבעת הכללים מופרכים, אז ורק אז, יש מקום ליישם כבוד הבריות בנדון דידן. לכן, עם כל הכבוד, האפשרות לשמש בעיקרון כבוד הבריות על עליית נשים לתורה כפי שעושה הרב שפרבר היא לדעתנו בעייתית. נעמוד על הפרמטרים שהוזכרו בפוסקים:

1. כבוד הציבור הינו כבוד הבריות של כלל הציבור.⁴⁰ על כן, סביר שתהיה עדיפות לכבודה של קבוצה גדולה של אנשים על פני כבודם של יחיד או קבוצה קטנה. גישה זו כבר אומצה להלכה על ידי רבנו מנחם המאירי: "שאין כבוד רבים נדחה מפני יחיד או יחידים".⁴¹ נראה שזו גם דעתו של הרשב"א, שפסק שהציבור אינו חייב להמתין

---

40 הרב יהודה בן יצחק עייש, שו"ת בית יהודה, אורח חיים, נח ד"ה וכו' תימא; הרב שציפנסקי (לעיל, הערה 39 (ג)), בהתבסס על רבינו נסים ורבי אליעזר בן נתן (ראב"ן).

41 הרב מנחם בן שלמה המאירי, בית הבחירה למאירי, ברכות יט ע"ב, ד"ה כבוד הבריות. הנושא הנדון שם הוא מקרה של טומאה מדרבנן שעליו נכתב בתלמוד: "מתביב: קברו את המת וחזרו, ולפניהם ב' דרכים - אחת טהורה ואחת טמאה; בא בטהורה באין עמו בטהורה, בא בטמאה באין עמו בטמאה - משום כבודו". נוסח זה מופיע בגרסה התלמודית שלפנינו ומצוטט על ידי רש"י (על אתר), רמב"ם (משנה תורה, הל' אבל פ"ג הי"ד) ובית יוסף (יורה דעה, סי' שעב ד"ה ומה שכתב וכן). לפי גרסה זו, הציבור (על כהניו) יכול לעבור על איסור מדרבנן כדי לכבד את היחיד (ראו לעומת זאת להלן). המאירי, מאידך גיסא, דוחה קריאה זו, וכותב שציבור אינו יכול למחול על כבודו על מנת לכבד את היחיד, כפי שנאמר למעלה. עקב כך, הוא מעדיף את הקריאה שמופיעה בתלמוד הירושלמי (ברכות ג, א), ובמסכת שמחות (היגר) ד, ט: "היו שם שני דרכים אחת קרובה וטמאה ואחת רחוקה וטהורה, אם היה העם הולך לו ברחוקה ילך לו עמהן, ואם לאו הולך לו בקרובה מפני כבוד העם". קריאה זו מועדפת

- לכהן שנקרא לעלות לתורה לסיים את קריאת שמע. במקרה זה קוראים לישראל לעלות במקומו. הנימוק להכרעה זו נעוץ בכך שכבוד הציבור דוחה את כבוד היחיד - במקרה זה כבודו של כהן.⁴² מחברים מאוחרים הסכימו שכבוד הבריות של הפרט אינו קודם לכבוד הציבור.⁴³ יש להדגיש שהמאירי אינו מתחשב בגודל הפגיעה אלא רק שכבודם של רבים דוחים כבודם של מעטים.⁴⁴
2. המאירי (שם) הוסיף וכתב: "...שלא אמרה תורה כבוד אחרים בקלון עצמך..." ואכן, מתן עליות לנשים שאינן חייבות בקריאת התורה, מכבד את הנשים הללו, על חשבון הגברים שבציבור שחייבים בקריאת התורה. לדעתו של המאירי לא ניתן לנהוג כך. גם כאן יש לציין שהמאירי אינו דן בגודל היחסי של הפגיעה מכל צד.
3. לפי הצעתו של הרב שפרבר, בכל קהילה שיש בה נשים שנפגעות מאי-העלתן לתורה, יש לבטל לאורך זמן את האיסור מדרבנן על עליית נשים לתורה. אולם, אף שכבוד הבריות דוחה גזרות מדרבנן - הוא עושה כן רק באקראי באופן זמני בלבד. וכך נאמר להדיא בתלמוד הירושלמי: "גדול כבוד הרבים שהוא דוחה את המצוה

על ידי רוב המוחלט של ראשונים על ברכות יט ע"ב, ובכללם: ספר השלמה; שיטה להרב אלשבילי; ראב"ד המובא בשיטה מקובצת; ספר המאורות; והרב שלמה בן אברהם אבן אדרת (שו"ת הרשב"א, חלק א סי' שכד). עיינו גם דקדוקי סופרים (שם) וכן בספרו של הרב יצחק אריאלי (עיניים למשפט, ברכות יט ע"ב, ד"ה קברו). הרב שציפנסקי (לעיל, הערה 39 (ג)), הערה 64 שם, סובר שזוהי דעת התוספות (עבודה זרה יז ע"א ד"ה עוקרין).

- נחזור עכשיו לשיטת רש"י, הרמב"ם והבית יוסף הנ"ל, ונשאל האם הם חולקים על דעת המאירי וסיעתו שכבוד הרבים או הציבור דוחה את כבוד היחיד או היחידים: (א) לדעת הרב יעקב צבי יאליש מדינוב (מלוא הרועים, סי' כב, "כבוד הבריות אי דוחה לא תעשה"), אפילו לפי הקריאה החלופית של רש"י וסייעתו, הציבור הולך אחר האבל (היחיד), משום שכל אדם בציבור חייב בכבוד האבל. לעומת זאת, אם מדובר בכבוד הפרט על חשבון כבוד הציבור, אין ספק שכבוד הציבור קודם. עוד פוסקים ציינו שאבל מיוחד בזה שהכל מצווים לכבדו; עיינו: הרב יצחק בלזר, שו"ת פרי יצחק, סי' נד (מצוטט לקמן אצל הערה 50); הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב, חלק ב סי' נה אות ג. (ב) גישה שנייה היא זו של הרב יצחק אריאלי (עיניים למשפט, ברכות יט ע"ב, ד"ה בית הפרס), ולדבריו הסכים הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בשיחה עם דב פרימר ("ד אלול תשע"ה). לדעתו אסכולת רש"י סוברת שבכבוד הבריות של אבל (בניגוד לכלאים) איסור הטומאה מדרבנן הותר לגמרי, ולכן גם רבים יכולים להיטמא משום כבוד. ואילו למאירי, בכבוד הבריות של אבל הטומאה היא רק דחויה - כמו בכל מקרה אחר, ולכן רק יחיד יכול להיטמא. (יש נפקא מינה גם לעניין ניפוח בבית הפרס ועוד מספר סוגיות; ואכמ"ל. וראו עוד: מכון הלכה ברורה, בירור הלכה, ברכות יט ע"ב ד"ה מתירין טומאת בית הפרס מפני כבוד הבריות.) העולה, שבעיקרון כולם מודים למאירי שבמקרה רגיל של כבוד הבריות, כבוד רבים דוחה כבוד היחיד.
- 42 הרב שלמה בן אברהם אבן אדרת, שו"ת הרשב"א, חלק א סי' קטו; מובא בבית יוסף, טור אורח חיים, סי' קלה; ולהלכה בשולחן ערוך, אורח חיים, סי' קלה סעי' ה.
- 43 הרב יעקב צבי יאליש מדינוב (לעיל, הערה 41); חיים זאב ריינס (לעיל, הערה 39 (ב)). עמ' 166 ר' 168; הרב ישראל שציפנסקי (לעיל, הערה 39(ג)), עמ' 227-228.
- 44 לפי זה, סביר לכל הפחות שטענותיהן של מיעוט נשים אינן דוחות כבוד רוב הציבור. אולם ייתכן שבמקרה של קהילה שבה הציבור כולו או רובו מעוניינים שנשים תקראנה בתורה, יתבטל טיעון זה.

בלא תעשה שעה אחת".⁴⁵ רבים ממפרשי הירושלמי ומהפוסקים מאשרים ש"המצוה בלא תעשה" שעליה מדובר היא "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז, יא), ופסוק זה הוא המקור שממנו שואבים חז"ל את סמכותם.⁴⁶ התנאי של "שעה אחת" מתייחס אם כן אף למצוות מדרבנן.⁴⁷

4. בנוסף, יש מקום גדול לטעון שהבושה שנגרמת צריכה להיות התוצאה של פעולת מעשה של הכלמה - ולא תוצאת הימנעות ממתן כבוד. וזוהי עמדתם של פוסקים רבים.⁴⁸ כך לדוגמה, כתב הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק:⁴⁹ "גדול כבוד הבריות... זה דווקא במידי דבזיונא הוא לבריות, אבל... ענין של כבוד... מי שרי?".⁵⁰ יישום מעניין של הבנה זו נמצא במאמרו של פרופ' יעקב בלידשטיין.⁵¹ פרופ' בלידשטיין דן בסוגיית הקבורה ביום טוב שני של גלויות, שהותרה מפני שיום טוב שני הוא מדרבנן, והלנת המת היא פגיעה בכבוד הבריות. עם זאת, חבל של פוסקים מתירים אך ורק לעשרה אנשים לחלל יום טוב שני כדי להגיע ללוויה, כיון שצריך רק מנין לקבורת המת. אחרים המגיעים ללוויה עושים כן רק משום כבוד המת - ולא כדי למנוע בזיונו. לכן, רק עשרת הראשונים רשאים לחלל יום טוב שני ולא יותר. בדומה, בעניין של עליה לתורה, לא נעשתה פעולה כדי לבייש את אלה שלא נקראו לעלות לתורה (גברים ונשים); הם פשוט לא זכו לכבוד. וזה בהחלט נכון כשמדובר

---

45 ירושלמי כלאים ט, א. ומובא על ידי הרא"ש, מסכת נידה, הלכות כלאי בגדים סי' ו; בית יוסף, יורה דעה, סי' שג סעי' א; הרב מרדכי יפה, לבוש, יורה דעה, סי' שג סעי' א. אמירה דומה מופיעה בירושלמי ברכות ג, א. העיקרון אומץ על ידי מספר פוסקים מובילים: הרב יחזקאל סגל לנדאו, שו"ת נודע ביהודה, אורח חיים, מהדורה קמא, סי' לה; הרב דוד שמואל פרדו, שו"ת מכתם לדוד, יורה דעה, סי' נא; הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון, שו"ת מהרש"ם, חלק ג סי' פח; הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שו"ת דעת כהן, סי' קלז; סבינו מורינו, הרב משה זאב קאהן, שו"ת תפארת משה, סי' נח; הרב יהודה הרצל הנקין, "אמירת שלא עשני אישה בלחש", מפירות הכרם (תשס"ד), עמ' 7-81 סעיף ב ד"ה לאחרונה; הרב יהודה הרצל הנקין, שו"ת בני בנים, חלק ד סי' א אות ג ד"ה לאחרונה.

46 עיינו ברכות יט ע"ב.

47 כתובות קג ע"ב; תוספות שם ד"ה אותו (בסופו); הרב יצחק בן משה, אור זרוע, הלכות ערב שבת חלק ו; פני משה, הגר"א והרב דוד פרדו על הירושלמי; הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ערוך השולחן, יורה דעה, סי' שג סעי' ב; הרב יהודה הרצל הנקין, שו"ת בני בנים, חלק ד סי' א אות ג ד"ה לאחרונה.

48 וביניהם: הרב יאיר חיים בכרך, שו"ת חוות יאיר, סי' צו (בסופו); הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, אור שמח, הל' יו"ט פ"ו הי"ד; הרב ירוחם פרלו, סה"מ לרס"ג, חלק א עשין יט; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א סי' רמט. ראו גם ריינס (לעיל, הערה 39(ב)).

49 הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (לעיל, הערה 48).

50 יש לציין שיש הסוברים שבמצב שבו יש חובת כבוד (לדוגמה אצל מלך או אבל), אזי גם העדר כבוד נחשב מבייש. כך סובר הרב יצחק בלזר (שו"ת פרי יצחק, סי' נד), אשר כותב: "צריך לומר דסבירא להו לגמרא במקום שהכבוד מחוייב גם העדר כבוד הוא בכלל כבוד הבריות, דהעדר כבוד (במקרה זה) הוא כמו גנאי... ועיינו בכתובות (דף סט) מניין שאבל יושב בראש...".

51 הרב בלידשטיין (לעיל, הערה 36(א)), עמ' 162 והפניות המובאות שם.

בנשים שאינן חייבות בקריאת התורה, ואינן מקבלות עלייה בהוראת חז"ל. עקב כך, לא ניתן ליישם כאן את הכלל של כבוד הבריות. בכדי לערער על גישת רבנו מאיר שמחה הכהן וסיעתו, הפנה הרב שפרבר למשנה במסכת יומא (פרק ח, א) המתירה לכלה לשטוף את פניה ביום הכיפורים. הרב שפרבר מניח שאיסור רחיצה ביום הכיפורים הוא מדרבנן (כאשר פוסקים רבים סוברים שהוא מדאורייתא), ושההיתר לכלה לרחוץ נובע מכבוד הבריות. על בסיס זה, הוא מנסה להדגים שהבושה כאן נובעת מהימנעות מפעולה מסוימת. אולם, עם כל הכבוד, אין הדבר כן. כפי שמופיע כבר בדברי הפרשנים הראשונים, ההקלה במקרה של כלה אינו קשור כלל לכבוד הבריות. ביום הכיפורים נאסרה רחיצה של תענוג, אך לא רחיצה של צורך, כגון לשם ניקיון. בהתאם לכך, כלה מותרת לרחוץ את פניה ביום הכיפורים כדי שפניה יהיו יפות בעיני החתן הטרי - מה שנחשב לפי ההלכה כרחיצה לצורך ולא של תענוג. רחיצת צורך היא ההיתר; לא כבוד הבריות.⁵² הרב שפרבר הביא עוד דוגמה במטרה להוכיח שיש להפעיל את העיקרון של כבוד הבריות גם כשמדובר רק בכבוד ולא בביזיון. לצורך זה, הוא מצטט (עמ' 83) את תשובתו של הרב ישעיהו דטראני (הרי"ד),⁵³ המתיר הדלקת נרות בבית הכנסת ביום טוב משום "כבוד הבריות". ברם, עם כל הכבוד, אנו בדעה שפרופ' שפרבר טועה בניתוח סוגיה זו. תשובות הדומות לזו של הרי"ד, נמצאות אף אצל רבנו אשר (רא"ש), והמהר"ם מרוטנברג.⁵⁴ עיון בדברי הפוסקים הללו מגלה כי מטרת כל שלשת התשובות הללו היא להראות שהדלקת נרות בבית הכנסת נכללת בעיקרון של "צורך אוכל נפש" המותר ביום טוב. הראשונים אכן חלוקים קמעא בנקודה מהי בדיוק התכונה אשר הופכת הדלקת נרות בבית הכנסת ל"צורך אוכל נפש": האם הוא

52 ביום הכיפורים נאסרה רחיצה של תענוג, אך לא רחיצה לצורך ניקיון; עיינו ירושלמי ברכות ב, ז; שולחן ערוך, אורח חיים, סי' תיג סעי' א. לכן, מותר לכל אדם לרחוץ חלק מהגוף שהתלכלך. לכלה מותר לרחוץ פניה ביום הכיפורים כדי שלא תתגנה בעיני חתנה - רחיצה זו נחשבה רחיצה לצורך, ולא רחיצה של תענוג. רש"י (יומא עג ע"ב ד"ה והכלה) כתב: "והכלה - צריכה נוי עד שתחבב על בעלה וכל שלשים יום לחופתה היא קרויה כלה". רבי עובדיה מברטנורא (משנה יומא י, א, ד"ה והכלה) כתב דברים דומים: "והכלה - צריכה נוי כדי לחבבה על בעלה. וכל שלשים יום קרויה כלה". עיינו גם: הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ערוך השולחן, אורח חיים, סי' תיג סעי' י; הרב מרדכי יעקב ברייש, שו"ת חלקת יעקב, עניינים שונים סי' יג ד"ה ונראה לעניות דעתי ליישב; הרב בנימין זאב (וולף) הלוי באסקוביץ, סדר משנה, הל' שביתת העשור פ"ג ה"; הרב יוסף שלמה זווין, ערך "כבוד הבריות", אנציקלופדיה תלמודית, כרך כו, ישראל תשס"ט 3, עמ' תעז-תקמב. ובאמת, הרב באסקוביץ טוען שרחיצת כלה (כמו מלך) היא מצווה, ולא תענוג.

53 הרב ישעיהו דטראני, שו"ת הרי"ד, אות כא.

54 הרב אשר בן יחיאל, שו"ת הרא"ש, כלל ה דין ח; הרב מאיר בן הרב ברוך, שו"ת מהר"ם בן ברוך (דפוס ברלין), סי' ריח (שפז), ודפוס לבוב סי' קכה.

משום שבאמצעות הדלקת הנרות מכבדים את הבריות (רי"ד), משום שמכבדים בכך את בית הכנסת (מהר"ם), או אפילו משום שמביאים בה כבוד למועד (רא"ש). ברם מוסכם על כל הפוסקים שברגע שההדלקה מוגדרת כ"צורך אוכל נפש", עיקרון זה הוא אשר דוחה את האיסור - ולא העיקרון של "כבוד הבריות".

5. מקובל על דעתם של רובם ככולם של פוסקי ההלכה⁵⁵ שלהפעלת העיקרון של כבוד הבריות נדרש סטנדרט אובייקטיבי המוסכם על רוב בני אדם. כך כתב הרב נפתלי אמשטרדם:

כי הנה כבוד הבריות לא נאמר רק על דבר שהוא גנאי לכל מין האנושי, יהיה מאיזה מין שיהיה, כמו מת מצוה או לילך ערום שרוב בני האדם מתביישים מזה. אבל בדבר שהבזיון מתייחס רק לאדם הזה לפי תכונתו, כמו לישא שק או קופה, בזה לא שייך כלל לפטור מטעם כבוד הבריות.⁵⁶

ובמענה לשאלה בנוגע לעליה לתורה בבת מצווה, כתב הרב יצחק ניסים:

וכמובן שתלך [הבת מצווה] לפני כן לבית הכנסת להתפלל, אבל לא לעלות לתורה. הלכה מפורשת היא שאין אשה קוראת בתורה בצבור ואין משנים את ההלכה לפי הרגשות של בני האדם.⁵⁷

ובדורנו כתב הרב אליהו בקשי דורון:

...שכבוד האבל דין הוא שיש לכבד כל האבלים, ובכגון זה כבוד הבריות הוא שיכבדו האבל... אבל אדם פרטי שמחליט לכבד את עצמו... כבודו משום שיקולים פרטיים אינו יכול לפטור אותו, או לדחות איסור דרבנן.⁵⁸

הבנה זו דוחה בפירוש סטנדרט סובייקטיבי. ובאמת, נדמה שרוב הנשים המחויבות להלכה אינן נפגעות כאשר הן אינן נקראות לעלות לתורה - על אף שחלקן היו בהחלט מעדיפות מצב הלכתי שונה. הן מבינות שמאחר שהן אינן חייבות בקריאת

---

55 הרב אלחנן בונים וסרמן, קובץ שיעורים, חלק א סי' מט; הרב מלכיאל צבי הלוי טננבאום, שו"ת דברי מלכיאל, חלק א סי' סז; שם חלק ג סי' פב; הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, דברי השקפה, ירושלים תשנ"ה, עמ' קצז-קצח; הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, בית יצחק, לו (תשס"ד), עמ' שכ ואילך; הרב שציפנסקי (לעיל, הערה 39 ג).

56 הרב נפתלי אמשטרדם, מובא בספרו של הרב יצחק בלזר, שו"ת פרי יצחק, חלק א סי' נג.

57 הרב יצחק ניסים, תשובה כתב יד, מרחשון תשכ"ד, מובא במאמרו של הרב אהרן ארנד, "חגיגת בת מצווה בפסקי הרב יצחק נסים", בתוך: בת מצווה (עורכת: שרה פרידלנדר בן-ארזה), ירושלים תשס"ב, עמ' 113.

58 הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב, חלק ב, סי' נה אות ג.

התורה, חז"ל אסרו עלייתן מהסיכות שפרטנו למעלה, והן מקבלות את מה שנתון מבחינת ההלכה. ברם כאמור לעיל, אין בהעדפה - גם העדפה ברורה - בכדי להפעיל את עיקרון "כבוד הבריות".

זאת ועוד, האם סביר להניח שקבוצה של אנשים הטוענת "הלכה זו מדרבנן פוגעת בי", יוצרת בטענה זו את הרשות לבטל את ההלכה? שאלה זו אינה מוגבלת אך ורק לעליות נשים לתורה. היא משתרעת על כל התחום של חיובי דרבנן - בין אם מדובר בהלכות תפילה, שבת, כשרות, סתם יינם או עניינים בטהרת המשפחה. איש או אשת הלכה אינם יכולים להגן על עמדה כזו, אם ניתן בכלל להעלותה על הדעת.⁵⁹

6. בדומה לנקודה האחרונה שהזכרנו, פוסקים רבים מדגישים שבגמרא ברכות (ט, ע"ב) ובמקומות נוספים, הפגיעה בכבוד הבריות נובעת מגורמים חיצוניים, ולא מעצם קיום המצווה. לדוגמה, הסרת בגדי הכלאים עצמה אינה הגורם לבושה. הקלון נובע מהעובדה שאין בגד נוסף מתחת לבגד השטענו, ולפיכך הפושט את בגדו נותר ערום. במקרה כזה אפשר ליישם את העיקרון של "כבוד הבריות" כדי לבטל איסור מדרבנן שגורם לבושה.⁶⁰

עם זאת, אין מפעילים את עיקרון כבוד הבריות כדי לבטל מצווה מדרבנן כאשר הקלון נובע מעצם קיום המצווה. לדוגמה, אדם שהוזמן לסעוד עם עמיתו או לקוחותיו, אסור לו לאכול פירות וירקות שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות (בזמן הזה החיוב מדרבנן) או לאכל חמץ שעבר עליו הפסח או לשתות סתם יינם (יין שנמזג על ידי אינו יהודי), גם אם שמירת האיסור בפני אחרים והימנעות מהאכילה או השתייה, יגרמו לו לבושה. כמו כן, אין בעיקרון כבוד בריות כדי להתיר לאדם לוותר על תפילת מנחה משום שהוא מתבייש לצאת מפגישת עבודה; או לוותר על חיוב התפילה בשדה התעופה בין טיסות משום שהוא מתבייש להתפלל במקום ציבורי כאשר ההתנהלות על פי ההלכה. כאשר הקפדה על האיסור - אי אכילת טבל, הימנעות משתיית סתם יינם, או אי מילוי חובת התפילה - גורמת בושה, אין מקום לדחות אפילו איסור או חיוב מדרבנן עקב בושה זו. אדרבה, ההלכה דורשת גאווה בקיום המצוות. משום כך, אין בכבוד הבריות כדי לעקור שיקולים מדרבנן

59 ראו הערותיו של הרב אהרן ליכטנשטיין על נקודה זו (לעיל, הערה 37(א)-(ב)).

60 הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק, אור שמח, בבא מציעא לב ע"ב; הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, חלק א, יורה דעה, סי' כח; הרב סולובייצ'יק (לעיל, הערה 55); הרב יעקב ישראל קנייבסקי, קריינא דאיגרתא, חלק א סי' קסב-קסג; הרב אשר וייס, "רב ששכח אחד מימי הספירה", קובץ דרכי הוראה, ה (תשס"ו), עמ' 78-79 ד"ה ואף אם נניח; הרב יהודה הרצל הנקין, שו"ת בני בנים, חלק ד סי' א ס"ק ג.

כמו כבוד הציבור המונע עליית נשים לתורה. הבושה במקרה זה נובעת, לכאורה, באופן מהותי וישיר מעצם הציות להנחיות חז"ל. כבוד הבריות לא יצדיק אי-כיבוד דברי חז"ל בנסיבות כאלו.

7. הריב"ש אסר לתפור בגד לתינוק עבור ברית המילה שלו במהלך חול המועד, זאת למרות רצון הוריו להלבישו בצורה מכובדת וראויה לרגל האירוע. אחד הטעמים שכתב הריב"ש לבסס פסקו לאסור הוא שכל אחד יודע שחז"ל אסרו לתפור בגדים חדשים בחול המועד. במקום שהאיסור ידוע לכל, לא ניתן ליישם את עיקרון כבוד הבריות כדי לעקוף איסור זה.⁶¹ בדומה לכך, לא ניתן להפעיל את עיקרון כבוד הבריות כדי להתיר עליית נשים לתורה. הרי כל באי בית הכנסת מבינים שזהו הנוהל בבית הכנסת כבר אלפי שנים, וכי חכמי התלמוד עצמם אסרו זאת.

כאמור לעיל, המסורת ההלכתית מאד זהירה עם השימוש בעיקרון כבוד הבריות בכדי להתיר איסורים. ואכן, הריב"ש (בתשובה הנ"ל), הרב יאיר בכרך ופוסקים מובהקים נוספים פסקו שאין להרחיב את ההקלה של כבוד הבריות מעבר למקרים שנידונו במפורש על ידי חז"ל - כבוד המת, היגיגה אישית (בקשר לצואה), עירום, ושלמות התא המשפחתי.⁶² ובאמת, כפי שהעירו פרופ' בלידשטיין והרב אהרן ליכטנשטיין,⁶³ באלפיים השנים של ספרות השו"ת לאחר חתימת התלמוד, כבוד הבריות מובא לעתים רחוקות כטיעון עצמאי או אפילו עיקרי לעקיפה של הלכה מוסמכת מדרבנן. השיקול של כבוד הבריות תמיד מובא בספרות ההלכה כסניף אחד מיני רבים להקל. זהו גם המצב כמעט בכל המקרים שנידונו באריכות על ידי הרב דניאל שפרבר בספרו "דרכה של הלכה" - השיקול של כבוד הבריות מופיע כסניף ונימוק סיוע לטעמים אחרים להיתר. יתר על כן, במקרים הבודדים שבהם עיקרון כבוד הבריות מופעל לבד, מדובר בדיון ב"חומרא בעלמא" שאין לה בסיס הלכתי ממשי. כך, לדוגמה, המנהג של קהילות מסוימות לאסור על אישה נידה להיכנס לבית הכנסת - מנהג אשר פרופ' שפרבר חוזר אליו מספר פעמים בכתביו (עמ' 74) - נקראת מפורשות בפי הפוסקים "חומרא בעלמא".⁶⁴ על כן, העובדה שאפילו בקהילות מחמירות מאד נשים נידות אכן נכנסות לבית הכנסת בימים הנוראים, אינה אלא דוגמה לכך שבכוחו של כבוד הבריות לבדו לדחות חומרא בעלמא; הא ותו לא.

61 הרב יצחק בר ששת פרפת, שו"ת הריב"ש, סי' רכו.

62 הרב יאיר חיים בכרך, שו"ת חוות יאיר, סי' צה.

63 ראו: הרב בלידשטיין (לעיל, הערה 36א), עמ' 170-172; הרב ליכטנשטיין (לעיל, הערה 37א), עמ' 14-15; וכן דבריו לעיל (הערה 37ב).

64 עיינו הרב ישראל איסרלן, שו"ת תרומת הדשן, פסקים וכתבים סי' קלב; ועי' בנושאי כלים לשולחן ערוך, אורח חיים, סי' פח.

לא כן בעניין עליית נשים לתורה. כפי שהראינו למעלה, הביטוי "אבל אמרו חכמים" אינו לשון המלצה בעליית נשים לתורה, אלא איסור של ממש - לכל הפחות לכתחילה. יתר על כן, אישה שעולה לתורה ואינה קוראת בעצמה, או אישה שקוראת בתורה ואינה עולה, גורמת לברכות לבטלה. בנסיבות אלו של איסור ממש, ובהתאם לכללים אשר ניסחו גדולי הפוסקים, אין מקום להפעיל את העיקרון של "כבוד הבריות". חשוב להדגיש שוב: גם אם יבוא מאן דהוא ויקשה על כלל זה או אחר משבעת כללי הפוסקים שהבאנו לעיל, מספיק כלל אחד שריר וקיים בכדי למנוע את החלת עיקרון כבוד הבריות לכל הקשור לעליית נשים לתורה.

נסיים חלק זה של מאמרנו בטיעון נוסף. העובדה שחכמי התלמוד היו רגישים לצרכיה הרוחניים של האישה ניכרת מהעיקרון "נחת רוח", אשר יושם במגוון מצבים כדי לאפשר לנשים סיפוק רוחני בהקשרים המתאימים.⁶⁵ הרב שפרבר טוען שעיקרון זה הוא ביטוי של כבוד הבריות.⁶⁶ אך לטענתו, למרות רגישות זו, חז"ל עצמם לא דאגו כיאות לכבודן של הנשים ("כבוד הבריות") כאשר קבעו שאין להעלות נשים לתורה משום כבוד הציבור. לא נראה לנו סביר שחז"ל, אשר היו רגישים לנחת רוח בסמיכה בקרבנות, לא יהיו מספיק רגישים לגבי מעורבותן של נשים בקריאת התורה. אנו סבורים שיותר מתקבל על הדעת - ובוודאי לא פחות הגיוני - שלמרות רגישותם, חז"ל נמנעו במכוון מלמקם אישה במרכז טקס ציבורי כשלא היה צורך לכך - וזאת מהשיקולים שפורטו למעלה. אם אכן דברינו נכונים, כבוד הבריות הוא פשוט אינו טיעון רלוונטי בהקשר זה.

ניתוח זה חזק כפליים לפי ההסבר של רש"י שהבאנו למעלה לגבי מנגנון דחיית מצוות דרבנן על ידי כבוד הבריות. כאמור רש"י (ברכות יט ע"ב) הסביר שבמצבים של פגיעה בכבוד הבריות, חכמים הם שוויתרו על כבודם ואפשרו לעבור על דבריהם. דברים אלו מתקבלים על הדעת כאשר ההתנגשות בין חיוב דרבנן וכבוד הבריות מתרחשת באופן בלתי צפוי, אקראי ומקרי. אולם בקריאת התורה, חז"ל עצמם, בידיעה ברורה, קבעו את העיקרון של כבוד הציבור, שמונע עליית נשים לתורה. כל זה, אף שניתן להניח שהיה ברור לחז"ל שתהיה לנשים נחת רוח בעלייתן לתורה. בנסיבות כאלו, אין מקום לציפייה שחז"ל יוותרו על כבוד הציבור.

65 עיינו הרב סכתו (לעיל, הערה 3).

66 הרב שפרבר (לעיל, הערה 1), עמ' 72-74, ושם הערה 98. לדעתנו נחת רוח הוא גדר בפני עצמה; עיינו בפרימר ופרימר (לעיל, הערה 2), עמ' 116-118.

לסיכום, סקרנו באופן מעמיק את סוגיית עליית נשים לתורה, הגדרת כבוד הציבור, והפוסקים והכללים המבוססים להחלת עיקרון כבוד הבריות. מחקר זה מוביל למסקנה שבניגוד לדעתו של פרופ' שפרבר, אין יסוד להפעיל את עיקרון כבוד הבריות בכדי לדחות איסור עליית נשים לתורה.

נסיים בהערה אחת נוספת. על אף העובדה שאנו חולקים על מסקנותיו של פרופ' שפרבר בספרו **דרכה של הלכה**, הוא עשה בדיוק מה שמוטל על תלמיד חכם לעשות. הוא הציע הצעה מקורית, תיעד את טיעוניו ופרסם את הצעתו בספרות הרבנית כדי שתִּבָּחן. לאחר התדיינות בסוגיה על כל פניה - התקווה היא שתתגלה, בסופו של דבר, האמת.⁶⁷

במקביל, אנו תמהים ומסתייגים על מי שקורא לנשים לעלות לתורה הלכה למעשה, ומבטל במחזי יד אלפיים שנות תקדים הלכתי - על בסיס מאמר או שניים שהתפרסמו בנושא. היות ויש כאן חידוש אמתי, היושר והרגישות הדתית דורשים התייעצות עם סמכויות הלכתיות בעלי שיעור קומה ומעמד מוכר - לפני עשייה המתרחקת כל כך מן ההלכה הנורמטיבית. לעתים נדרשות שנים רבות לפני שמגיעים למסקנה סופית אם החידוש המוצע עונה על דרישות ההלכה ואם לאו. עובדה זו אינה מהווה הצדקה לחיפזון.

התהליך ההלכתי תמיד היה תהליך של חיפוש האמת - האמת האלוהית. כאשר מאמצים גישה אחת - רק משום שהיא מביאה לתוצאה הרצויה - נעדרים היושר האינטלקטואלי וההגינות הדתית. הדבר דומה ליריית החיצים לפני סימון המטרה.

---

67 יש לציין שבהרצאה שהועברה בתמוז תשס"ט (ביולי 2009), דיווח הרב יהושע שפירא על כנס של ארגון רבני צהר, שנערך כמה שנים קודם לכן. בפורום השתתפו מגדולי הרבנים בצינונות דתית בארץ, הרבנים יעקב אריאל, שלמה אבינר, חיים דרוקמן, ואהרן ליכטנשטיין, שסיכמו ביניהם שקהילת שירה חדשה חצתה קו אדום של מה שנחשב גבולות ההלכה. עיינו: הרב יהושע שפירא, "מה יצא הדבר - על הניאו רפורמה", אוחר מתוך ישיבת ההסדר רמת גן; <https://tinyurl.com/kvsg23r>. לדעה זו הסכימו הרב דב ליאור, "מניינים מחודשים בהשתתפות נשים", אוחר מתוך אתר ישיבה: <http://www.yeshiva.org.il/SiteProjects/ask/printAsk.aspx?id=19496>; והרב נחום אליעזר רבינוביץ', אוחר מתוך <http://www.rcarabbis.org/pdf/RNRabinovitch.pdf.pdf>. נצפו בתאריך י"ג באייר תשע"ז, 9.5.17. לאחרונה פורסמה סדרה של ביקורות על הניתוח של הרב שפירא והרב שפרבר. עיינו: (א) הרב אליאב שוחטמן, "עליית נשים לתורה", סיני, קלה-קלו (תשס"ה), עמ' רעא-שמט; (ב) R. Gidon & G. Rothstein, "Women's Aliyyot in Contemporary Synagogues", *Tradition*, 39:2 (2005), pp. 36-58; (ג) הרב בצלאל הלבני, **בין האיש לאישה**, ירושלים תשס"ז, עמ' 58-71, 102-105. עיינו גם הרב אפרים בצלאל הלבני, התחינה והקריאה לחי עולמים: עיונים בתפילה ובקריאת התורה, ירושלים תשע"ב, עמ' 156-164; (ד) הרב שלמה ריסקין, "עליות נשים לתורה", תחומין, כח (תשס"ח), עמ' 258-270.

בפרפראזה של ישעיהו ליבוביץ': עלינו לשאול את עצמנו אם אנחנו באמת עושים רצון ה', או שמא את רצון עצמנו.⁶⁸

---

68 "We must always ask ourselves whether we are in reality serving the Divine will or our own" ישעיהו ליבוביץ', "בין אמונה למדע", הרצאה לזכר הרב משה זאב הכהן ומר שמואל ג' בעלוז ז"ל, מרכז קהילתי ע"ש הרב יעקב ברמן, בית כנסת תפארת משה, רחובות, אפריל 1986.